

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نکاتی درباره روش جامع تحصیل حوزوی

سخنان استاد راسل در دوره «تفسیر اجمالی قرآن» در «هیدج زنجان» ۱۷ خرداد ۹۶ - شب ۱۳ رمضان ۱۴۳۸
بعد از تبدیل صوت به «متن»، یکبار دیگر از نظر گذراندند و احياناً برخی نکات افزوده یا مواردی اصلاح شد.

الف. تهذیب و تقوا

۱. در کنار توجه به تحصیل باید نگاه ویژه ای به «تهذیب» داشت. «تهذیب» هم با مراعات «تقوا» حاصل می شود (ترک محرّمات و انجام واجبات) و تقوا میسر نیست مگر با مطالعه رساله احکام و استفتائات مرجع تقلیدمان؛ چراکه تا حرام و واجب را شناسیم نمی توانیم متقی باشیم. گناهایی که مورد ابتلاء طلبه است را باید بیشتر توجه کنیم.

۲. خیلی از اشراقات علمی و قرآنی که باعث فهم دقیقتر از دین می شود، فقط به کسانی افاضه می شود که طهارت باطن دارند ولی این طهارت کافی نیست، ابزار «علم» هم مورد نیاز است لذا باید در تحصیل دقیق علوم حوزوی زحمت کشید.

ب. لزوم تحصیل دقیق علوم حوزوی

۳. طلبه ای که از نظر علمی توانمند نباشد - اگرچه هوای نفس و ادّعا هم نداشته باشد - نه جایی برای منبر دعوت می شود و نه استفاده های مهم دیگری از او می شود. این طلبه کم کم منزوی و افسرده شده و یا اصلاً شاید به دنبال کار دیگری برود.

۴. اگر به خوبی درس نخوانیم، اگرچه نیت خیر داشته باشیم، اما به نام ترویج دین، اطلاعات نادرستی به مردم می دهیم؛ و چقدر برای ما مسئولیت ایجاد می شود!

۵. طلبه باید اهل دقت باشد. در میان علوم حوزوی، ادبیات، اصول، منطق و فلسفه نقش مهمی در دقیق شدن طلبه دارند؛ لذا در تحصیل این علوم باید جدیت بیشتری به خرج داد.

۱. الکافی، ج ۱، ص ۴۴: «عن النبی ص: مَنْ عَمِلَ عَلَی غَیْرِ عِلْمٍ كَانَ مَا يُفْسِدُهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُهُ».

۶. تحصیل حوزوی «حوصله» می خواهد و «عجله» آفت بزرگ تحصیل است. یکی از تصورات غلط آن است که گفته شود: «دوستم ارتقایی خواند و دو سال زودتر از من به درس خارج رسید و من جا مانده ام!» یا بگوییم: «دو سه سال به خاطر گرفتاری هایی که داشتم از بقیه عقب افتادم و دیرتر به درس خارج رسیدم!» دروس سطح را به جای این که سریع تر بخوانید، بهتر و قوی تر بخوانید چراکه درس خارج جای آموزش های اساسی نیست، بلکه استاد درس خارج فقط «راهنما و مشاور تحصیلی» شماست؛ لذا هر اتفاق مهمی که قرار است رخ دهد در همین دوره مقدمات و سطح است نه خارج.

ج. مراحل تحصیل

۷. بعضی طلاب، بدون «پیش مطالعه» به کلاس درس می روند و سخنان استاد را ضبط می کنند لذا توجه کافی به درس نداشته و حضورشان در کلاس «غیر فعال» است و تازه بعد از کلاس به سراغ صوت استاد می روند و آن را گوش می کنند تا درس را فراگیرند! در این صورت به جای ده دقیقه پیش مطالعه، عملاً یک ساعت کلاس برای آنها نقش پیش مطالعه ای وقتگیر و خسته کننده را دارد.

۸. اگر پیش از شرکت در کلاس، همان مبحثی را که قرار است در کلاس تدریس شود «پیش بحث» کنید، تمرکزتان در کلاس بیشتر شده و بهره بسیار بیشتری خواهید برد (حضور فعال در کلاس).

۹. دقت کنید که معنای «حضور فعال در کلاس» این نیست که با استاد جدل کنید. به روایت «حقّ العالم» (حدیث ۷۰ اصول کافی) توجه کنید. یکی از حقوق عالم در این حدیث، آن است که «أَنْ لَا تُكْثَرَ عَلَيْهِ السُّؤَالُ». بنابراین برای خودتان حدی تعیین کنید (مثلاً دو سه سؤال در هر جلسه) و در هر مرتبه هم بیش از دو مرحله با استاد بحث نکنید. تلاش کنید در کوتاه ترین و گویاترین عبارات، اشکال خود را تقریر کنید و اگر فرمایش استاد را قانع نکرد، بیش از این ادامه ندهید. جدال با استاد و هر نوع بی احترامی به استاد، بی توفیقی می آورد.

۱۰. بعد از کلاس و قبل از مباحثه لازم است که «پس مطالعه» داشته باشید تا در مباحثه دستتان پر باشد و سوالاتتان جواب داده شود.

۱۱. در مرحله بعد «مباحثه» کنید. در مباحثه دریافت های جدیدی خواهید داشت. در مباحثه باید آن درس را برای هم بحث خود «تدریس» کنید، یعنی بدون نگاه به کتاب، تمام مطالب را بگویید. فقط در مواضعی که نیاز می

شود که به «متن» استناد کنید، «متن» را خوانده و استدلال و احتجاج می کنید. «مباحثه» آنقدر اهمیت دارد که اگر درسی را مباحثه نکنید، مثل «نقش بر آب» خواهد بود و بعد از مدت کوتاهی آن را فراموش خواهید کرد. برخی علما معتقد بودند که «هر مباحثه ارزش ده ساعت کلاس رفتن دارد» کما اینکه «هر ساعت تدریس، ارزش ده ساعت مباحثه دارد».

۱۲. بعد از مباحثه، نوبت به مرحله «تقریر یا تلخیص» می رسد؛ در مواردی که مؤلف کتاب، مطالبی را به صورت مبسوط گفته، باید آن را نموداری و خلاصه نویسی کرد (مثل بسیاری از بخش های کتب مرحوم مظفر) و در مواردی که مؤلف کتاب، مطلب را به صورت خلاصه گفته، باید تقریر (توضیح) نوشته شود (مثل بسیاری از بخش های صمدیه). در این مرحله نیز برخی از مطالبی که تصور می کرده اید که یاد گرفته اید (حال آنکه اشتباه متوجه شده بودید) برای شما روشن خواهد شد.

۱۳. در قدم بعد باید «سؤالات حل نشده» یا مواردی که نیاز به «تحقیق» دارد را یادداشت کنید و به مقداری که فرصت اجازه می دهد، تحقیق کرده و «فیش برداری» کنید. مواردی که فرصت نمی شود را موقوف به «جمعه ها و ایام تعطیل» نمایید. در این صورت، برنامه ایام تعطیلات شما نیز به خوبی روشن است.

۱۴. اگر فیش برداری و تلخیص و تقریر را انجام ندهید، حاصل وقت و زحمات فراوان شما در «پیش مطالعه، حضور فعال در کلاس، پس مطالعه و مباحثه» از بین خواهد رفت و بعد از مدتی، دیگر چیز زیادی یادتان نیست (قیدوا العلم بالکتابه) بنابراین نباید گفت: «تقریر و تلخیص وقت گیر است!» چراکه اگر این وقت را نگذارید، دسترنج شما نابود می شود.

۱۵. در یک نگاه کلی مراحل تحصیل به این صورت است: پیش مطالعه - پیش بحث - حضور فعال در کلاس

- پس مطالعه - مباحثه - خلاصه نویسی یا تقریر نویسی - تحقیق و پژوهش - نشر (تبلیغ یا تدریس)

البته می توان بخش «پیش بحث و مباحثه» را در یک زمان انجام داد؛ مثلاً ابتدا ۳۰ دقیقه به مباحثه درس روز گذشته بپردازید؛ سپس ۳۰ دقیقه دیگر را به پیش بحث درس امروز بگذرانید.

۱۶. «مراحل پنجگانه علم آموزی در حدیث نبوی»: در روایت نبوی ص، مراحل علم اینگونه آمده:

انصات (سکوت) استماع (خوب گوش دادن) حفظ (تأکید بر پیش مطالعه، مباحثه و نگارش و ... در راستای تحقق

---

۱. الکافی، ج ۱، ص ۴۸: «عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع عَنْ آبَائِهِ ع قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ص فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْعِلْمُ قَالَ الْإِنْصَاتُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ الْإِسْتِمَاعُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ الْحِفْظُ قَالَ ثُمَّ مَهْ قَالَ الْعَمَلُ بِهِ قَالَ ثُمَّ مَهْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَشْرُهُ».

همین مرحله از علم است) عمل کردن (مثلاً عمل کردن به «علم نحو» به این صورت است که تمام متون عربی حوزه را دقیق و با حرکت گذاری صحیح بخوانید) نشر علم (تبلیغ و تدریس).

۱۷. «الدَّرْسُ حَرْفٌ وَ التَّكْرَارُ أَلْفٌ»: این شعار حوزه است و شعار درستی هم هست، چراکه تا مطالب علمی، فراوان تکرار نشود، به حافظه بلندمدت نخواهد رفت و همچون «نقشی بر آب» است؛ بنابراین مطالبی که آموخته اید را باید بارها و بارها تکرار کنید تا ملکه شود. لذا از تکرار مباحث ملول و خسته نشوید.

۱۸. علم، عمق دارد. ما هم در حوزه برای فقاقت آمده‌ایم که همان فهم عمیق است. لازمی این فهم عمیق این است که مرحله به مرحله پیش رفته و هیچ مرحله‌ای حذف نشود؛ وگرنه همانطور که مولی علی ع فرمودند، از تحصیل خود خیر نمی بینیم^۱.

۱۹. اگر برای هر درس اصلی به درستی برنامه ریزی شود، برای طی کردن مراحل فوق بیش از ۳ ساعت در روز زمان نمی خواهیم. مثلاً برای تحصیل البهجة المرضية (سیوطی):

✓ پیش مطالعه درس روز: ۱۰ دقیقه

✓ پیش بحث: ۳۰ دقیقه

✓ حضور فعال در کلاس: ۵۰ دقیقه

✓ پس مطالعه: ۱۵ دقیقه

✓ مباحثه: ۳۰ دقیقه

✓ خلاصه و تقریر: ۲۰ دقیقه

✓ تحقیق و پژوهش: ۲۰ دقیقه (مراجعه به لغتنامه، موسوعه (امیل یعقوب)، صمدیه و هر موردی دیگر که لازم است. دقت کنید که در هر شب، مراجعه به تمام موارد فوق لازم نمی شود).

در دروس فرعی مثل «عقاید» (با توجه به محدودیت زمان طلاب) نمی توان تمام مراحل فوق را اجرا کرد لذا صرف حضور فعال در کلاس در این دروس کافی است.

با این وصف و با توجه به اینکه طبق برنامه حوزه، هر روز ۳ درس اصلی و یک درس فرعی ارائه می شود، روزانه باید ۱۰ ساعت برای تحصیل زمان صرف نمود.

۱. الکافی، ج ۱، ص ۳۶: «أَلَا لَا حَيْرَ فِي عِلْمٍ لَيْسَ فِيهِ تَفَهُمٌ»؛ تَفَهُمٌ یعنی فهم مرحله به مرحله. قاموس المحيط، ج ۴، ص ۱۲۷ می نویسد: «تَفَهُمَةٌ: فَهْمَةٌ شَيْئاً بَعْدَ شَيْءٍ».

د. سبک زندگی اسلامی

۲۰. اساساً برای موفقیت در تحصیل باید به «سبک زندگی اسلامی» توجه ویژه داشت: شبها ساعت ۱۰ بخوابید، نیم ساعت به اذان صبح بیدار باشید، بین الطلوعین را مشغول مناجات (صحیفه سجادیه)، تلاوت قرآن، مطالعه چند حکمت از نهج البلاغه، نرمش صبحگاهی و صبحانه باشید و در این زمان اصلاً درس نخوانید. صبحانه و شام را با فاصله ۱۲ ساعت میل کنید و وعده نهار را یا حذف کنید یا بسیار سبک (میوه یا سالاد) برگزار کنید؛ قبل از اذان ظهر نیم ساعت خواب قیلوله داشته باشید.

۲۱. طلبه باید برای «تفریح سالم» برنامه داشته باشد و گرنه در درس خواندن توفیق چندانی نخواهد داشت. لذا دقت کنید که از آن دسته از طلابی نباشید که فقط درس می خوانند. خلاصه حدیث امام کاظم علیه السلام به این شرح است: اوقات خود را به چهار بخش تقسیم کنید: (۱) مناجات با پروردگار (۲) امور روزانه (برای طلبه‌ها یعنی درس خواندن) (۳) هم‌نشینی با دوستانی که عیوبتان را به شما متذکر شوند (۴) لذت حلال؛ و بدانید که تفریح حلال است که انسان را بر سه بخش دیگر موفق می‌کند.^۱

ه. استفاده از تعطیلات

۲۲. از «تعطیلات حوزه» به احسن وجه استفاده کنید. سعی کنید در این ایام، گره های کور علمی تان را باز کنید؛ اصولاً علم در «سؤال و پژوهش» است.^۲ طلبه ای که در طول سال، سؤالات حل نشده خود را گردآورده، در طول تعطیلات برای حل آنها تلاش خواهد کرد و وقت بیکار نخواهد داشت.

۲۳. از آنجا که «عقاید» درس فرعی حوزه تلقی شده است، برای تقویت آن می توانید «آثار شهید مطهری» را در تابستان بخوانید (یا در طول سال درسی، هر شب ۱۵ دقیقه).

۱. امام کاظم علیه السلام: «اجتهدوا فی أن یکون زمانکم أربع ساعات: ساعة لمناجاة الله و ساعة لأمر المعاش و ساعة لمعاشره الإخوان و التفات الّذین یعرفونکم عیوبکم و یخلصون لکم فی الباطن و ساعة تخلون فیها للذاتکم فی غیر محرم و یهدیه الساعة تقدرون علی الثلاث ساعات» (تحف العقول، ص ۴۰۹).
۲. الکافی، ج ۱، ص ۴۰: «عن الصادق ع: إن هذا العلم علیه قفل و مفتاحه المسألة».

و. ضرورت استفاده از رایانه در تحصیل

۲۴. تلاش کنید که تمام دروس خود را با «لپ تاپ» بخوانید. حتماً کار با «وُرد»؛ تایپ ده انگشتی سریع؛ نرم افزارهای ویژه محققین مثل وان نوت، تحریر، فیش نگار و ... را بیاموزید. از «نرم افزارهای علوم اسلامی نور» (مثل جامع التفاسیر، جامع الاحادیث، جامعه فقه، کتابخانه اصول، ادبیات عرب، قاموس النور، دروس حوزوی و ...) و به خصوص قابلیت جستجوی آن به خوبی استفاده کنید.

استفاده از لپ تاپ باعث می شود تا در همه جا و در هر زمان (مثل تعطیلات) به راحتی به تمامی منابع دسترسی داشته باشید و از وقت خود حداکثر استفاده را ببرید.

در حال حاضر طلاب زیادی هستند که از رایانه و نرم افزارهای نور استفاده نمی کنند و با این کار ظلم بزرگی به خود می کنند. بسیاری از پژوهش های نوین، جز با نرم افزارهای نور قابل انجام نیست.

ز. کلام آخر

۲۵. کتاب های خوب جهت «شناخت بهتر از طلبگی و حوزه»:

- ✓ آئین دانشوری (ترجمه «المراد من مَنیة المُرید»)، اثر ماندگار شهید ثانی (ره)
- ✓ کتاب های استاد عالم زاده نوری (راه و رسم طلبگی، میثاق طلبگی، طلبه آرمانی، لباس روحانیت و ...)
- ✓ صراط اندیشه و عمل، استاد علی دوست
- ✓ منشور طلبگی: می توانید به صورت رایگان از سایت «طلبگی تا اجتهاد» (tt-ej.ir) دانلود کنید
- ✓ هفت آسمان (مراحل انس با قرآن و حدیث): می توانید از سایت «طلبگی تا اجتهاد» (tt-ej.ir) به صورت رایگان دانلود کنید.

الحمد لله رب العالمین